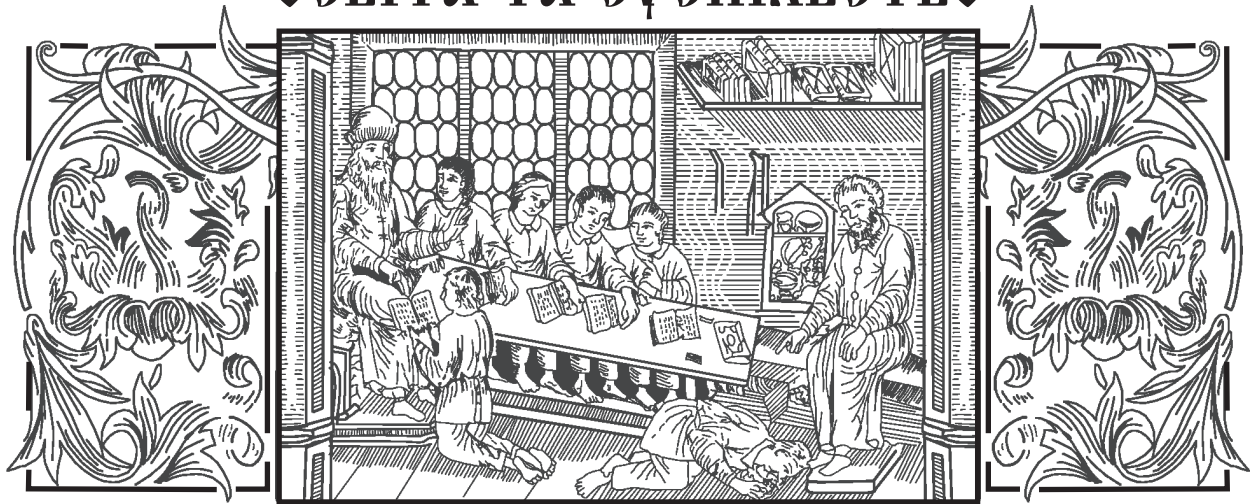

ОСВІТА ТА СУСПІЛЬСТВО

УДК 37.013.73(049.32)

DOI:10.34142/nc.2025.4.05

Філософія освіти: обрії майбутнього Рецензія на п'ятитомне зібрання наукових праць Василя Кременя «Освіта: ідеї, роздуми, досвід. Статті, доповіді, виступи, інтерв'ю»

Юрій Бойчук,
Наталія Радіонова

*«Освіта покликана здійснювати цілісний індивідуальний розвиток кожної людини, а також формувати загальнонаціональні цінності в контексті цивілізаційних процесів»
Василь Кремень [1, с. 9]*

Для української освітянської і наукової спільноти Василь Григорович Кремень є взірцем глибокого інтелекту, академічної освіченості, моральної відповідальності та невтомної відданості розвитку національної освіти, науки, культури. Тож, особливо знаковою подією є презентація п'ятитомного видання наукових праць Василя Кременя «Освіта: ідеї, роздуми, досвід. Статті, доповіді, виступи, інтерв'ю». Варто зазначити, що в усіх своїх професійних і громадянських ролях, у сузір'ї наукових досягнень і державних нагород Василь Кремень для українських освітян в першу чергу є Вчителем, який у власній моделі життєт-

ворчості репрезентує цілісну концепцію місії вітчизняної освіти, закладаючи основу для формування освітньої політики, наукових досліджень і педагогічної практики наступних поколінь. Адже за переконливою думкою Василя Григоровича: «Освіта і є тією сферою, яка найбільшою мірою формує людину» [1, с. 12], але «підняти освіту не можна, не піднявши шану, повагу й авторитет учителя, освітянина [1, с. 19].

На сторінках п'ятитомного зібрання творів Василя Григоровича відкривається цілісна картина освітньої історії незалежної України, творцем і безпосереднім учасником якої був сам автор. Навіть

Creative Commons Attribution
NonCommercial 4.0 International

можна сказати, що збірка праць певною мірою є автобіографічною, бо природно і без напруги репрезентує інтелектуальну траєкторію духовного зростання одного із ключових модернізаторів української освіти та видатного теоретика філософії освіти, яким є Василь Кремень. В авторській ретроспекції постає перед нами філософ за освітою — випускник філософського факультету Київського державного університету імені Тараса Шевченка, який на початку професійного становлення пройшов шлях від аспіранта до заступника декана філософського факультету. Тож цілком закономірно, що філософія освіти для Василя Кременя постає не лише як система теоретичних положень або стратегічних орієнтирів розвитку суспільства, а передусім як форма життєтворчості. Він розглядає освіту як простір, у якому особистість не тільки засвоює знання, але й формує себе, творить власну життєву траєкторію та визначає сенс життя. На перетині політики, педагогіки, філософії, соціології та культурології формується авторська парадигма мислення, в якій освіта серед всіх «духовно-культурних важелів, апробованих людством», є найголовнішим чинником розвитку духовності нації [3, с. 19].

Василь Григорович, будучи щиро переконаним в тому, що зростання і добробут Української держави залежить від якості освіти, приділяв особливу увагу дослідженню ролі інституту освіти в забезпеченні ціннісно-нормативного орієнтиру життєдіяльності українського суспільства, а «своє основне завдання вбачав у створенні сучасної, цілісної та ефективної української національної системи освіти, яка забезпечувала б розвиток творчої інноваційної особистості, формування громадянина й патріота, підготовку конкурентоспроможного професіонала» [1, с. 8]. Ця ключова ідея життєтворчості Василя Кременя є центральною тезою представленого зібрання наукових праць, яку автор локалізує у кожному томі.

Рухаючись у хронології, яку задано автором, а це зібрання об'єднує 295 праць, написаних у період з 1997 по 2024 роки та підсумовує багаторічний інтелектуальний і практичний внесок автора у розбудову української освіти, варто зауважити, що архітектоніка п'ятитомного зібрання наукових праць Василя Кременя фіксує траєкторію становлення людиноцентричної парадигми української освіти від реформаторських рішень початку 2000-х років до філософсько-методологічних напрацювань та політики гуманітарної безпеки в умовах війни. Варто відзначити, що логіка викладу посилюється як хронологічним, так і змістовним принципом. Така подвійність дозволяє відтворити структурну цілісність видання: на перший погляд кожен том репрезентує певний етап наукової та суспільної діяльності автора, відображаючи поступове розгортання філософсько-освітньої думки у контексті історичних подій (про що свідчить хронологія кожного тому), але більш глибоке занурення в контекст дає розуміння того, що тематична ясність забезпечується концентрацією концептуальних пошуків. Така оптика відкриває зібрання наукових праць «Освіта: ідеї, роздуми, досвід. Статті, доповіді, виступи, інтерв'ю» у новому ракурсі, в якому збірка постає не як ретроспективний архів, а як інтелектуальний портрет українського освітнього філософа, що свідчить про комунікативну відкритість філософських ідей. Ролева реальність В. Кременя як філософа виявляє головні орієнтири його інтелектуальної біографії — це свобода, відповідальність, етос служіння Батьківщині.

Попри життєві колізії й політичні виклики Василь Григорович завжди намагався структурувати простір, зорієнтований на перспективу освіти. Слід наголосити, що свого часу він поставив перед державою три основні завдання, вирішення яких здатне зробити українську освіту і науку конкурентоспроможними. Серед цих завдань: «побудова ефективної цілісної національної освіти і науки», «адапту-

вання освіти і науки до сучасних ринкових відносин з урахуванням соціального захисту учасників процесу», «інтеграція системи освіти і науки у європейський та світовий простір» [1, с. 145].

Окреслені завдання не тільки не втратили своєї актуальності, але й сьогодні потребують для свого вирішення політичної волі, ресурсів та відданих діячів освіти. На нашу думку, головними адресатами цього п'ятитомного видання є саме такі активні, креативні й віддані справі служінню людству освітяни, яким є й сам Василь Григорович.

До першого тому ввійшли праці, написані протягом 1997 — 2002 років, але, на нашу думку, загальна змістова спрямованість цього тому сконцентрована у вислові В. Кременя: «не можу уявити своє життя і свою діяльність поза турботою про освіту» [1, с. 388]. Як вже згадувалося, центральною філософською тезою В. Г. Кременя є ідея антропоцентризму, відповідно до якої він вибудовує власне бачення місії освіти — бути людиноцентричною. Для Василя Григоровича це не просто педагогічний принцип в осмисленні освіти, соціуму, національної ідеї, перш за все — це філософська антропологія у пострадянському контексті. Саме тому, вводячи в науковий освітньо-педагогічний дискурс авторські концепти «дитиноцентризм» та «студентоцентризм», він послідовно окреслює місію освіти, згідно з якою вона має бути не інструментом соціалізації, а простором самовизначення людини. Це завдання, на думку автора, є водночас пріоритетним та надзвичайно складним, адже поступ до нової філософії освіти гальмується тоталітарним минулим, тож треба якнайшвидше подолати наслідки «авторитарної освіти, де виховували особистість-

виконавця. Тепер ми повинні формувати самодостатні творчі особистості — саме їх вимагає сучасність» [1, с. 386].

Отже, Василь Кремень фактично започатковує нову онтологію освіти, що ґрунтується на таких опорних ідеях: людина не об'єкт виховання, суб'єкт смислової самотворчості; освіта — простір, в якому відбувається процес осмислення й становлення; знання, — це форма буття через комунікацію, рефлексію, практику.

Важливою віхою у розвитку вітчизняної педагогічної і філософської думки стало запровадження спеціальності «Філософія освіти», розробником якої виступав Василь Кремень. Концептуальне наповнення й практичний вимір цієї спеціальності ретельно обґрунтова-

но у працях Василя Григоровича, деякі з них представлені на сторінках цього п'ятитомного зібрання. Зокрема, показовою є праця «Поступ до нової філософії освіти в Україні» [1, с. 353–360]. Намагаючись донести до широкого загалу суть й призначення філософії освіти як теоретичної дисципліни, він пише: «Функція філософії у системі культури завжди полягала в осмисленні корінних, «межових» проблем ставлення людини до світу, які виникають на певній стадії історичного розвитку, розробки відповідних цим проблемам «світоглядних проєктів». Філософія ж освіти насамперед виступає як проєкція цих «світоглядних проєктів», тобто певних моделей ставлення людини до світу в системі культури, на вихідні цілі і завдання навчання та виховання» [1, с. 353]. Практичну роль філософії освіти автор бачить в тому, що вона «виступає передусім як своєрідний «канал зв'язку» між загальною філософією й розробкою вихідних установок, цілей і цінностей освіти» [1, с. 353].

 Філософія освіти у Василя Кременя репрезентована і в управлінському вимірі, що надає цьому напрямку додаткової практичної значущості. В працях, упорядкованих автором у другому томі зібрання наукових праць «Освіта: ідеї, роздуми, досвід. Статті, доповіді, виступи, інтерв'ю (2003–2005)», він послідовно обґрунтовує, що ефективне управління освітньою сферою неможливе без філософської рефлексії, яка задає ціннісні орієнтири, визначає стратегічні цілі та формує бачення освіти як суспільного феномена. Тож, можна зауважити, що назва одного із розділів — «Творити життя на основі свободи і відповідальності» цілком визначає змістовну спрямованість цього тому.

Варто відзначити, що більшість праць, згуртованих у першому й другому томах, написані автором під час його перебування на посаді міністра освіти і науки України. Зокрема, у передумові до п'ятитомного зібрання Василь Кремень характеризує цей період свого життя як «особливо

пам'ятний». Він пише: «Саме в той період в країні велася активна робота щодо законодавчо-методичного забезпечення сфери освіти, відбувався процес демократизації освіти» [1, с. 9]. В цьому контексті особливо показовою видається думка В. Кременя, що людина — центр не лише освіти, а всієї гуманітарної політики. Саме тому, на думку автора, вже «у школі ми повинні навчити дитину цінувати себе, зокрема, фізичний розвиток, моральні принципи та світоглядні засади. Якщо людина з дитинства засвоїть усе це, їй буде легше жити, а для суспільства вона буде значно ефективнішою» [2, с. 196].

Науковий інтерес викликає авторська інтерпретація освіти як місця перетину національного й глобального, що сприяє індивідуалізації людини в культурно-національному просторі. Оскільки «не можна уявити собі сучасного і майбутнього професіонала без щирих громадянських почуттів і без патріотизму», ... «тому патріотичне виховання надзвичайно важливе на всіх етапах діяльності» [2, с. 396], зауважує Василь Григорович у розділі «Формування особистості професіонала в контексті вимог ХХІ століття» [2, с. 390–397]. Ця стаття логічно підсумовує другий том і водночас окреслює інтелектуальний перехід до третього тому, який присвячено дослідженню освітніх перспектив філософії національної ідеї в контексті глобалізаційних викликів.

Третій том п'ятитомного зібрання наукових праць «Освіта: ідеї, роздуми, досвід. Статті, доповіді, виступи, інтерв'ю (2006–2010)» відкриває теза: «Людина розумна (Homo sapiens) у ХХІ столітті — це людина, що постійно навчається» [3, с. 8]. Автор не лише акцентує увагу на тому, що для сучасної людини «здобуття знань стає суттєвою рисою способу життя» [3, с. 8], але й пропонує здійснити градацію цього знання. Адже, безперервна освіта, яка вже є вагомою ланкою української системи освіти (система післядипломної освіти, сертифіковані курси підвищення кваліфікації тощо), на думку В. Кременя, —

«має перспективу утвердити знання в суспільстві, діяльність якого в цілому і в різних сферах зокрема буде організована на основі знань» [3, с. 10]. Утім, це не означає, що опанування сучасних інноваційних знань є єдиною метою людини, необхідним залишається виховання справжнього громадянина і патріота. Як пише В. Кремень: «Основне завдання освіти — ствердити перспективи людини для її буття в майбутньому» [3, с. 20]. Мова йде не лише про знаннєвий потенціал людини, а, в першу чергу, про духовно-моральні орієнтири. Саме тому автор робить акцент на розвитку духовності української нації та освітньому плеканні патріотизму. Іншими словами, освіта повинна навчати людину дієвому патріотизму, який у термінології В. Кременя «має і суто прагматичний характер», бо він не нав'язується, а виростає як усвідомлена життєва позиція [2, с. 396].

Змістовно третій том можна охарактеризувати як «Людиноцентризм в освіті». За визначенням В. Кременя: «Людиноцентризм — це актуалізація гуманістичних тенденцій у сучасну епоху, відхід від раціоналізованих прагматичних імперативів» [3, с. 242]. Філософський горизонт такого підходу визначається тим, що педагогіка, в розумінні В. Кременя, набуває рис життєтворчої практики, де навчання і виховання є актами співтворення людини і культури. Це зумовлює особистісну відповідальність педагога за формування громадянина-патріота. Тож, третя книга В. Кременя є своєрідним «польовим щоденником», в якому автор формулює власну версію філософії національної ідеї, фактично пропонуючи її нове трактування через призму освіти. Автор показує, що у своїй фактичності освіта повинна допомогти індивіду знайти правильну відповідь та фундаментальне питання щодо власної ідентичності, визначившись щодо основних запитань: «Ким ми були? Ким ми є? Ким ми прагнемо стати в майбутньому» [3, с. 288]. Відповідь на ці запитання багато в чому залежить від того, наскільки пріоритетність освіти

утверджена в суспільній свідомості громадян. За переконанням Василя Григоровича — пріоритетність сфери освіти є необхідною умовою розвитку нації та національної безпеки держави [3, с. 288].

Ключові поняття цього розділу — «людиноцентризм», «національна ідентичність», «національна ідея», «національна освіта», «культурна спорідненість», «освічене громадянське суспільство» відкривають ще один аспект життєтворчості Василя Григоровича — просвітницький. Саме така дослідницька позиція репрезентована автором у четвертому томі зібрання наукових праць «Освіта: ідеї, роздуми, досвід. Статті, доповіді, виступи, інтерв'ю (2011–2016)». Відразу зазначимо, що як сучасний просвітник Василь Кремень дуже тонко відчуває, який пласт матеріалу треба задіяти, щоб дискутувати з українським суспільством з приводу того «чого ми бідні, якщо такі освічені». Саме тому майстерно добирає аргументацію, висвітлюючи основні тематичні блоки цього тому: «інноваційний розвиток», «структурна модернізація», «освіта дорослих», «трансформаційний потенціал», «освітня модернізація», «інноваційна людина».

Четвертий том відбиває час інтенсивного осмислення В. Кременем нових тенденцій та викликів, що постали перед українською освітою у другому десятилітті ХХІ століття. Окреслюючи стратегічні напрямки розвитку суспільства, автор звертає нашу увагу на один із важливіших чинників, який дозволить Україні перестати бути країною наздоганяючої модернізації, це — почати діяти «наввипередки із запитамі життя» [4, с. 235–238]. Значну частину тому представляють публікації, в яких автор фокусується на розвитку інноваційного мислення. Вказуючи на той факт, що «вимогою суспільного розвитку в усіх сферах соціального життя є інновація, інноваційна діяльність» [4, с. 17], В. Кремень підкреслює, що українське суспільство має стати на шлях інноваційного розвитку, а це неможливо без реформування

освіти та переходу від фрагментарних педагогічних інновацій до виховання творчих, креативних особистостей. Тож цілком обумовлено вводить поняття «інноваційна людина» [4, с. 198–211]. «Таку людину», — на думку автора, — «повинна формувати школа, але створити умови для безперервної освіти мають суспільство і держава. Для цього потрібно створити сучасну й ефективну систему навчання дорослих. Держава повинна підтримувати просвітницьку діяльність громадянських організацій і поширення знань в країні» [4, с. 210], саме тому, спираючись на досвід реформування освіти в країнах Європи та США, автор відстоює принципову позицію щодо впровадження й підтримки безперервності освіти в Україні. Важливо підкреслити, що для аналізу освітніх процесів автор використовує ідеї нелінійності та самоорганізації, наголошуючи на тому, що освітня політика повинна враховувати складність і динамічність соціуму [4, с. 140–259; 263–269; 275–282; 282–301]. Порушуючи тему людського капіталу, автор розробляє комплекс заходів з модернізації професійної освіти, а також переконливо доводить, що освічені люди є головним ресурсом країни [4, с. 350–357]. Тож, можна припустити думку, що головне завдання освітньої сфери В. Кременя вбачає в тому, щоб людину «навчити вчитися».

Завершальний п'ятий том зібрання наукових праць «Освіта: ідеї, роздуми, досвід. Статті, доповіді, виступи, інтерв'ю (2017–2024)» включає праці найсучаснішого періоду, присвячені актуальним питанням становлення й розвитку вітчизняної освіти. Окрему увагу приділено питанням євроінтеграції, яка в науковій творчості В. Кременя безпосередньо пов'язана з філософією освіти. Автор, безперечно, розглядає освіту як ключову сферу, що забезпечує входження України в європейський простір, але повсякчасно наголошує на необхідності збереження власної культурної унікальності та національної ідентичності. У відповідності до власного переконан-

ня розробляє стратегічне бачення місії національної освіти в глобалізованому світі: «готувати глобалістську людину, але патріота України» [5, с. 36].

Тематика тому віддзеркалює авторське розуміння освіти як чинника консолідації нації. Особливо гостроактуальними є праці, присвячені осмисленню концептуальних поворотів освіти у часи, коли Україна переживає кардинальні зміни, які спричинені пандемією COVID-19 та військовою агресією рф. В. Кремень висуває ряд вимог до системи освіти, зокрема, бути гнучкою, мобільною, цифровою: «з огляду на це важливо розробляти і впроваджувати інформаційно-цифрові навчальні ресурси і середовища, цифрові освітні технології, розвивати дистанційні й змішані форми навчання» [5, с. 231]. Ряд занепокоєнь Василя Кременя продиктовані тим, як «навчити вчитися» українських школярів та студентів в умовах повітряного й наземного терору країни-агресора. В цьому контексті формулу Василя Григоровича «бути — означає мислити» можна розглядати як у пізнавальному, так і в етичному вимірах. Автор неодноразово підкреслює важливість людиноцентричної педагогіки, спрямованої на «виховання активних і відповідальних громадян-патріотів» [5, с. 230].

Звертаючись до освітньої спільноти у доповідях на засіданнях Національної академії педагогічних наук України, у виступах на конференціях та конгресах та в особистих бесідах Василь Кремень поповнює словник українського педагога термінологією стійкості та виживання: «освіта як запорука миру», «освіта як гуманітарна складова безпеки», «суспільне єднання й патріотизм», «філософія людиноцентризму», «педагогізація суспільства», «дистанційна освіта».

Отже, визначаючи освітні пріоритети XXI століття, В. Кремень зосереджується на необхідності модернізації освіти, створення в закладах освіти інноваційного середовища та необхідності належного фінансування навчальних закладів, але підкреслює, що розпочати процес осу-

часнення освітніх закладів слід з усвідомлення на державному, урядовому та суспільному рівнях того факту, що «стан освітньої діяльності визначає майбутнє нації, держави і кожного її громадянина» [4, с. 216].

Таким чином, п'ятитомне зібрання творів Василя Григоровича «Освіта: ідеї, роздуми, досвід. Статті, доповіді, виступи, інтерв'ю» — це унікальний зріз інтелектуальної історії України в галузі гуманітарної політики і освіти. Зібрання містить низку концепцій, які можна вважати новаторськими для свого часу, а також надзвичайно актуальними сьогодні. Висловлені Василем Григоровичем ідеї мають колосальне значення для сучасної освіти і науки України. Праці, включені до цього видання, вже стали підґрунтям для чисельних наукових розвідок, а також сформувавши цілі напрями досліджень у галузі філософії, філософії освіти, соціології освіти та педагогіки. Багато з того, що нині складає основу освітньої політики України, було закладено саме його зусиллями, направленими на формування інноваційної та конкурентоспроможної української освіти. Чисельні виступи на телебаченні, у пресі, доповіді й статті, дбайливо зібрані та хронологічно упорядковані, мають теоретико-методологічне та практичне значення для керівників закладів освіти, науковців та практиків освіти, а також є невичерпним джерелом просвіти й натхнення для всіх, хто навчається мислити.

На завершення хочеться підкреслити: професійна діяльність Василя Григоровича Кременя є взірцем соціального служіння та людяності. У період перебування на посаді Міністра освіти і науки України (1999–2005 рр.). Василь Григорович продемонстрував уміння гармонійно поєднувати теоретичне осмислення освітніх процесів із практично виваженими управлінськими рішеннями, спрямованими на модернізацію та гуманізацію української освіти, що дозволило йому не лише визначити концептуальні засади нової української школи, але й підготувати

фундамент для інституційного втілення в освітню практику. Саме за його каденції Міністерство освіти і науки здійснило низку ключових реформ, спрямованих на модернізацію загальної середньої освіти. Було впроваджено 12-бальну систему оцінювання [7], що забезпечило умови для об'єктивного оцінювання. Паралельно було започатковано практичну реалізацію концепту 12-річної загальної середньої освіти, який передбачає чітку структуровану послідовність навчальних етапів, введення освітніх державних стандартів і впровадження профілізації старшої школи [11, 12, 15, 19]. Разом з цим було реалізовано інфраструктурні програми «рівного доступу до освіти» — «Шкільний автобус» [9, 16] та комп'ютеризація і інформатизація сільських шкіл [14]. Ці зміни сприяли підвищенню якості навчального процесу та створили базову освітню рівність між містом і селом [10, 17]. Наступним стратегічним напрямом діяльності Василя Григоровича стало впровадження комплексних механізмів забезпечення якості освіти, що створило умови для інтеграції української освіти в європейський освітній простір. У цей період було започатковано систему зовнішнього незалежного оцінювання, створено Український центр оцінювання якості освіти, розпочато перехід вищих навчальних закладів на кредитно-модульну систему з використанням Європейської кредитно-трансферної системи (ЄКТС), що відкрило широкі можливості для освітньої і академічної мобільності здобувачів освіти; також було розроблено етичний стандарт поведінки університетських адміністрацій, який забезпечив академічні права здобувачів освіти та заклав принципи автономії та відповідальності університетів [6, 13, 18, 20–22]. Виходячи з того, що національна орієнтація освіти передбачає усвідомлене плекання культурної спадщини, збереження духовних коренів і відтворення традицій українського народу, було затверджено Державний стандарт базової і повної середньої освіти, згідно з яким велике значення

приділялося «навчанню українознавчої спрямованості, що безпосередньо забезпечується вивченням української мови, української літератури, історії України, географії України, українського мистецтва» [8, абз. 2 «Загальної частини»]. Ці кроки засвідчили системність і послідовність підходу Василя Кременя до модернізації освіти з пріоритетом на національній спрямованості, що сприяло не лише структурному і технічно-інформаційному оновленню освітньої системи, а передусім — ціннісним переосмисленням її змісту, мети й завдань.

Також варто відзначити, що вже як Президент НАПН України Василь Григорович забезпечує експертну, теоретико-методологічну і методичну підтримку інноваційно-модернізаційних зрушень української освіти, зокрема, здійснює супровід реформ НУШ, що свідчить про його особистісне прагнення забезпечити сталий розвиток академічної культури та високі стандарти якості навчання. Отже, завдяки його ініціативам у суспільній свідомості українців утвердилася ідея освіти як ключового чинника національної безпеки України.

Підбиваючи підсумки, слід акцентувати, що Василь Григорович Кремень у сьогоденних реаліях війни своїм оптимізмом, відданістю, знаннями та працею допомагає знаходити життєві орієнтири і зберігати віру в силу освіти та науки.

Література

1. *Кремень В.* Освіта: ідеї, роздуми, досвід : Статті, доповіді, виступи, інтерв'ю / зібрання тв. у п'яти томах : Т. 1. 1997 — 2002. Київ : Грамота, 2025. 456 с.

2. *Кремень В.* Освіта: ідеї, роздуми, досвід : Статті, доповіді, виступи, інтерв'ю / зібрання тв. у п'яти томах : Т. 2. 2003 — 2005. Київ : Грамота, 2025. 400 с.

3. *Кремень В.* Освіта: ідеї, роздуми, досвід : Статті, доповіді, виступи, інтерв'ю / зібрання тв. у п'яти томах : Т. 3. 2006 — 2010. Київ : Грамота, 2025. 392 с.

4. *Кремень В.* Освіта: ідеї, роздуми, досвід : Статті, доповіді, виступи, інтерв'ю / зібрання тв. у п'яти томах : Т. 4. 2011 — 2016. Київ : Грамота, 2025. 392 с.

5. *Кремень В.* Освіта: ідеї, роздуми, досвід : Статті, доповіді, виступи, інтерв'ю / зібрання тв. у п'яти томах : Т. 5. 2017 — 2024. Київ : Грамота, 2025. 376 с.

6. Про впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу: Наказ Міністерства освіти і науки України від 30.12.2005 № 774. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0774290-05#Text>.

7. Про запровадження 12-бальної шкали оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти : Наказ Міністерства освіти і науки України, Академії педагогічних наук України від 04.09.2000 № 428/48 (спільний). Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0428290-00?utm#Text>.

8. Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 14.01.2004 № 24. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/24-2004-%D0%BF?utm#Text>.

9. Про затвердження Державної цільової соціальної програми «Шкільний автобус» та пов'язаних організаційних заходів : Постанова Кабінету Міністрів України від 16.01.2003 № 31. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/31-2003-%D0%BF?utm#Text>.

10. Про затвердження заходів з реалізації Національної доктрини розвитку освіти на 2002–2004 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 19.08.2002 № 1223. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1223-2002-%D0%BF#Text>.

11. Про затвердження Концепції загальної середньої освіти (12-річна школа) : Постанова Колегії Міністерства освіти і науки України і Президії Академії педагогічних наук України від 22.11.2001 № 12/5-2. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v_5-2290-01#Text.

12. Про затвердження Концепції профільного навчання в старшій школі : Рішення Колегії Міністерства освіти і науки України від 25.09.2003 № 10/13. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0_13290-03?utm#Text.

13. Про затвердження Програми дій щодо реалізації положень Болонської декларації в системі вищої освіти і науки України на 2004–2005 роки : Наказ Міністерства освіти і науки України від 23.01.2004 № 49. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0049290-04?utm#Text>.

14. Про затвердження Програми інформатизації загальноосвітніх навчальних закладів, комп'ютеризації сільських шкіл : Постанова Кабінету Міністрів України від 06.05.2001 № 436. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/436-2001-%D0%BF?utm#Text>.

15. Про затвердження Типових навчальних планів для організації профільного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах : Наказ Міністерства освіти і науки України від 20.05.2003 № 306. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0306290-03#Text>.

16. Про заходи виконання постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Програми «Шкільний автобус» : Наказ Міністерства освіти і науки України від 04.02.2003 № 51. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0051290-03#Text>.

17. Про Національну доктрину розвитку освіти : Указ Президента України від 17.04.2002 № 347/2002. Режим

доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/347/2002?utm#Text>.

18. Про особливості впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу: Наказ Міністерства освіти і науки України від 20.10.2004 № 812. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0812290-04#Text>.

19. Про перехід загальноосвітніх навчальних закладів на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання: Постанова Кабінету Міністрів України від 16.11.2000 № 1717. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1717-2000-%D0%BF?utm#Text>.

20. Про проведення педагогічного експерименту з кредитно-модульної системи організації навчального процесу: Наказ Міністерства освіти і науки України від 23.01.2004 № 48. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0048290-04#Text>.

21. Щодо Звернення міністра освіти і науки України до освітян, науковців і студентів України: Лист Міністерства освіти і науки України від 29.11.2004 № 1/9-605. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v-605290-04#Text>.

22. Щодо участі студентів у громадсько-політичних акціях (про академічні права студентів): Лист Міністерства освіти і науки України від 25.11.2004 № 1/11-6053. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v6053290-04?utm#Text>.

Стаття надійшла до редколегії 02.11.2025

Стаття рекомендована до друку 04.12.2025

Відомості про авторів:

Бойчук Юрій Дмитрович — доктор педагогічних наук, професор, академік НАПН України, ректор; Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди; Харків, Україна; email: rector@hnpu.edu.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8583-5856>

Радіонова Наталія Василівна — доктор філософських наук, професор, завідувачка кафедри філософії; Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди; Харків, Україна; e-mail: radionova_natali@i.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7624-5539>

Бойчук Ю., Радіонова Н. Філософія освіти: обрії майбутнього. Рецензія на п'ятитомне зібрання наукових праць Василя Кременя «Освіта: ідеї, роздуми, досвід. Статті, доповіді, виступи, інтерв'ю».

Представлено рецензію на п'ятитомне зібрання творів українського вченого, державного, політичного та громадянського діяча, академіка НАН України та НАПН України, президента НАПН України Василя Григоровича Кременя «Освіта: ідеї, роздуми, досвід: Статті, доповіді, виступи, інтерв'ю / зібрання тв. у п'яти томах. Київ : Грамота, 2025».

Проаналізовано п'ятикнижжя праць В. Г. Кременя, на сторінках якого перед читачем постає не лише філософсько-освітня історія незалежної України, творцем і безпосереднім учасником якої був сам автор, але образ Людини, яка усвідомлює величезну відповідальність за майбутнє нації. Така цілісність життєвої позиції і наукового кредо викликає велику повагу.

Василь Кремень як філософ освіти збагатив науку фундаментальними працями, як реформатор — змінив обличчя вітчизняної освіти, як Вчитель — здійснив величезний вплив на широке коло громадян, багато в чому визначив суспільний дискурс про освіту, переорієнтувавши його у ціннісно-світоглядну площину.

Його праці пронизані гуманізмом і оптимізмом щодо потенціалу людини та вітчизняної освіти і науки. Кожен том унікально фіксує основні етапи розвитку національної освіти, відображає складні процеси реформування освітньої системи та становлення академічної спільноти, окреслюючи інтелектуальну траєкторію ключового фундатора та модернізатора української освіти, видатного теоретика філософії освіти Василя Григоровича Кременя.

Ключові слова: Василь Григорович Кремень; освіта; гуманізм; філософія освіти; педагогіка; національна система освіти України; людиноцентризм; модернізація; інновації; гуманітарна безпека.

Boichuk Y., Radionova N. Philosophy of Education: Horizons of the Future. A review of the five-volume collected works by Vasyl Hryhorovych Kremen, Education: Ideas, Reflections, Experience. Articles, Reports, Speeches, Interviews.

This review presents a critique of the five-volume collection of works by the Ukrainian scholar, statesman, political and civic figure, academician of the National Academy of Sciences of Ukraine, and of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, and president of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Vasyl Kremen. Education: Ideas, Reflections, Experience. Articles, Reports, Speeches, Interviews. Collected works in five volumes, Hramota, Kyiv, 2025.

Was analyzed the five-volume set of Vasyl Kremen's works; as one turns its pages, there appears before the reader not only the philosophical and educational history of independent Ukraine — of which the author himself was a creator and a direct participant — but also the image of a human being who is aware of the immense responsibility for the nation's future. Such an integrity of life stance and scholarly credo commands great respect.

As a philosopher of education, Vasyl Kremen made a big contribution to the science with fundamental works; as a reformer, he changed the face of the national education; as a teacher, he exerted a tremendous influence on a wide circle of citizens, in many aspects shaping the public discourse on education by reorienting it into a value — and worldview-based dimension.

His works are laced with humanism and optimism regarding human potential and the nationwide education and science. Each volume uniquely records the principal stages in the development of national education, reflects the complex processes of reforming the educational system and the formation of the academic community, and outlines the intellectual trajectory of a key founder and modernizer of Ukrainian education — an outstanding theorist of the philosophy of education, Vasyl Kremen.

Key words: Vasyl Hryhorovych Kremen; education; humanism; philosophy of education; pedagogy; Ukraine's national system of education; human-centeredness; modernization; innovations; humanitarian security.